

O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA`LIMI VAZIRLIGI

**ABDULLA QODIRIY NOMIDAGI JIZZAX DAVLAT
PEDAGOGIKA INSTITUTI**

PEDAGOGIKA-PSIXOLOGIYA FAKUL`TETI

DEFEKTOLOGIYA KAFEDRASI

“Himoya qilishga ruxsat beraman”

“Pedagogika-psixologiya» dekani

_____ dots R.Abdurasulov

“ _____ ” _____ 2014 y.

**5141800 – Defektologiya yo`nalishi bo`yicha bakalavr
darajasini olish uchun**

**« Oilada nogiron bola tarbiyasi va uni to`g`ri yo`lga qo`yish
masalalari »**

mavzusida bajargan

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Bajaruvchi: Xudoyorov Sobir

“Defektologiya” yo`nalishi

IV kurs bitiruvchisi talabasi

Ilmiy rahbar: O`qit. D.E.Tangirova

Ishni himoyaga tavsiya etaman

**O`qit. D.E.Tangirova _____
(imzo)**

**BMI “Defektologiya” kafedrası yig`ilishining qarori bilan
(Qaror № __, _____ 201 y) himoyaga tavsiya etildi.**

**Kafedra mudiri Tib.f.n. Arifxodjaev G` _____
(imzo)**

Jizzax-2014

**Abdulla Qodiriy nomli Jizzax Davlat pedagogika instituti
“Pedagogika” fakul’teti “Defektologiya” ta’lim yo`nalishi 4-bosqich
talabasi Xudoyorov Sobirning “ Oilada nogiron bola tarbiyasi va
uni to’g’ri yo’lga qo’yish masalalari” nomli bitiruv malakaviy ishiga
ilmiy rahbar**

X U L O S A S I

Jamiyatimiz oldida turgan dolzarb vazifalardan biri buyuk Vatanimizning kelajagini yaratuvchi yosh avlodni har tomonlama barkamol insonlar qilib tarbiyalashdir.

Xudoyorov Sobirning tadqiqot ishini dolzarbligi, oilada nogiron bola tarbiyasi va uni to’g’ri yo’lga qo’yish masalalarining o’ziga xos tomonlarini topishga qaratilgan. Bitiruv malakaviy ishining muammoli tomoni qilib, nogiron farzandi bo’lgan oilalar ehtiyojlari, talablari, ommaviy muhitni ular o’rtasidagi munosabatlarni ilmiy jihatdan o’rganish hamda tavsiyanomalar ishlab chiqish va amalgam oshirishni maqsad qilib qo’yadi.

Muallif qo’yilgan maqsadga erishishda nogiron bolani tarbiyalash, kamol toptirish murakkab muammolardan biri bo’lib, eng asosiy tarbiyachi onadan yuksak diqqat-e’tiborni, g’amxo’rlikni, bardoshni, porloq kelajakni, ishonchni bilim va xushmuomalikni talab etadi. Shuningdek ular normal hamda nogiron bolalar rivojlanishi haqidagi fiziologik bilimlarga mukammal ega bo’lishliklari, tibbiyot hodimlari hamda defektolog-o’qituvchilar bilan uzviy hamkorlikda bolani tarbiyalash va hayotga moslash yo’llarini izlashlari loziligi, shunki maxsus tashkil etilgan korreksion-pedagogik o’qitish oilaning yordamisiz samara bermasligini ta’kidlaydi.

Ishda o’rganilayotgan muammoning pedagogik asoslari bayon etilgan. Nazariy qism mazmunli taqdim etilgan.

Tadqiqotning birinchi bobi “Oila ijtimoiy hayotning asosi” deb nomlanib ushbu bobda talaba, maxsus yordamga muhtoj bolalar tarbiyasi va unga qo’yiladigan talablar va oilada bola tarbiyasining psixologik xususiyatlarini yoritgan.

Tadqiqotning ikkinchi bobi “Oilada sog’lom ruhiy iqlim barqarorligini vujudga keltirish usullari” deb nomlanib ruhiy va jismoniy jismoniy nuqsonli bolalar rivojlanishi va tarbiyasida ota – onaning o’rni, maxsus yordamga muhtoj bolalarga to’g’ri ta’lim – tarbiya berishda oila, maktab, maxalla hamkorligi va sharq mutaffakirlari merosida oila va oilaviy tarbiya masalalarini ilmiy-amaliy tomonlarini ochib berishga harakat qilgan .

Tadqiqotchi tomonidan bajarilgan bitiruv malakaviy ishi xususan ishlab chiqilgan va o’rganilgan nazariy qism maktab ta’limida pedagoglar uchun muhim amaliy ahamiyatga ega. Ish bitiruv malakaviy ishiga qo’yilgan talablarga javob beradi.

Ilmiy rahbar:

o`qit. D. Tangirova.

**Абдулла Кодирий номли Жиззах Давлат Педагогика Институтини
«Педагогика факултети» «Дифекталоги» талим йуналиши 4-
боскич талабаси Худойоров Собирга оилада ногирон бола
тарбияси ва уни тугри йулга куйиш масалалари битирув
малакавий ишига илмий рахбар**

ТАКРИЗ

Инсониятни комил инсон килиб уларни бахтли этган юксакликка етаклаган бу яхши тарбиядир тарбия кишилик жамияти пайдо булиши билан бошланди ва ривожланиб борди бола тугилиши била нота онасининг парвариши оркали атроф мухит билан танишади.

Узбек халкининг ёш авлодни хаётга тайёрлашга куллаган усул ва воситалари тадбир шакллари узига хос урф одати ва ананалари тарбия гоёлари ва хаётий тажрибаси йиллар давомида мукаммаллашиб келди. Бола асосан оила мухитида тарбияланиб инсон сифатида шаклланади тарбия эса хаётнинг энг мухим тергаги, яни таянчи хисобланади хар бир акли заиф бола ёзишни укишни ургансин .

Малумки шаркнинг буюк алломалари талим ва тарбия масалаларига алохида этибор беришган Абу Али Ибн Сино хам мазкур устувор масалаларга доир бир канча асарлар узидан бой илмий мерос колдирган. Ибн Сино талим тарбия жараёнида оиланинг мухим рол уйнашини такидлаган оила тарбиясида ота оналар амалий хамда назарий иштирокчи эканлигини яхши билишлари зарур.

Тадкикот ишида акли заиф укувчиларни хаётга тайёрлашда синф рахбари ота онанинг урн ива махалланинг хамкорлиги хакида батафсил фикр юритилган.

Тадкикот иши икки боб, 6 параграф, тажриба-синов, хулоса ва тавсиялардан иборат булиб режа мавзуни тулик очиб беришга каратилгандир.

Тадкикотнинг биринчи боби ижодий тафаккур тушунчасидан бошланган хамда тафаккурнинг мохияти билан бирга илмий-назарий асосларини очиб бериш билан якунланган.

Тадкикотнинг иккинчи бобби ижодий тафаккурни таркиб топтириш ва ривожлантириш методлари ижодий тафаккурни фаоллаштиришда ушбу методларнинг урни каби масалаларни уз ичига олган.

Олиб борилган тажриба-синов асосида битирув малакавий иши хулосаланган ва тавсиялар ишлаб чикилган. Ушбу тавсиялар хозирда талим жараёни билан шугулланаётган укутувчилар учун мухим амалий ахамиятга эгадир. Ушбу тавсиялар асосида ташкил этилган талим жараёни укувчилар ижодий тафаккурини олиб кетади.

Такризчи:

укит.

MUNDARIJA

KIRISH.....

1-БОБ. Оила ижтимоий ҳаётнинг асоси.

1.1. Махсус ёрдамга мухтож болалар тарбияси ва унга қуйиладиган талаблар.

1.2. Оилада бола тарбиясининг психологик хусусиятлари.

2-БОБ. Оилада соғлом рухий иқлим барқарорлигини вужудга келтириш усуллари.

2.1. Рухий ва жисмоний нуқсонли болалар ривожланиши ва тарбиясида ота онанинг урни.

2.2. Махсус ёрдамга мухтож болаларга тугри талим тарбия беришда оила, мактаб маҳала ҳамкорлиги.

2.3. Шарқ мутафаккирлари меросида оила ва оилавий тарбия масалалари.

TAJRIBA SINOV NATIJALARI .....

XULOSA VA TAVSIYALAR.....

ILOVA .....

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI.....

KIRISH

Жамиятимиз ҳамма вақт уз фуқороларининг саломатлиги шунингдек биринчи навбатда вояга етаётган авлод хақида қайгуриб келган. Усиб келаётган ёш авлодни ҳам рухан ҳам жисмонан соғлом булиши хозирги кунда талим тизими олдидаги долзарб муаммоларни биридир.

Шу уринда юртбошимиз И.А. Каримовнинг куйидаги фикрларини келтириб утиш жоиздир «Соғлом авлодни тарбиялаш буюк давлат пойдеворни фаровон ҳаёт асосини қуриш деганидир. Соғлом деганда нафакат жисмонан балки рухий саломат шахслар назарда тутилади»

Мустақилликка эришганимиздан сунг барча соҳаларда булгани каби талим соҳасида туб бурилишлар булди. Талим соҳаси исроф қилиниб унга этибор анча кучайди «Талим тугрисида» ги конун «Қадрлар тайёрлаш миллий дастури» тугрисида қабул қилинди. Буларнинг барчаси келажак авлод хақида қайгуриш соғлом барқамол наслни тарбиялаб етиштиришга қаратилган.

Бола тугилган кундан бошлаб оила муҳитида яшайди. Оилага хос ананалар урф одатлар қадриятлар бола «зуваласини» шакллантиради. Энг муҳими фарзандлар дастлаб оилавий ҳаёт мактаби орқали жамият талабларини англайди хис этади. Аммо ҳаётда хама нарса биз уйлаганимизча булмайдди. Хаар хил сабабларга қура оилада нуксон билан тугилган ёки тугилганидан сунг орттирган яни жисмоний ёки психик ривожланиши заифлашган махсус ёрдамга муҳтож болалар ҳам учраб туриши ҳеч қимга сир эмас.

Машҳур олим психолог дификталог В,С, Веготцкий уз асарида «Инсоният хама вақт мужизани ожизларнинг қузлари қура бошлаши сақовлар гапириши ақли заиф ақлли булиб қолишини орзу қилиб келган. Инсон қузи ожизликни ҳам қар сақовликни ҳам ақли заифликни ҳам енгади» Хақиқатдан ҳам И.П. Павлов одамнинг олий асаб фаолиятини урганар экан бу фаолиятнинг ниҳоятда мослашувчан эканлигини доимо тақидлар эди. «Ҳеч нарса ҳаракатсиз тасирсиз қолмайди балки хама нарсага хамиша эришиши мумкин яхши томонга узғариш мумкин бунинг учун фақат тегишли шароитлар яратилиши лозим» бу сўзларда уқувчи фаолиятининг ривожланишига ишонч педагогик оптимизмининг гоятда ката имкониятларини тан олиш ифодаланган. Дархақиқат юқоридаги гапда тағига қизилган иборалар Л.С. Веготицкий қарашларига мос келади. Шунинг учун махсус ёрдамга муҳтож болалар талим тарбияси ута жиддий ва узок муддатли жараён булиб инсоннинг қандай ахлокий муомулани узлаштириши нималарга қодирлиги қулидан нима иш қелиши жамиятда узини қандай тутиши учун у махсус мактабдами оиладами тенгдошлари уртасидами унинг тарбиясига оила қенг жамоатчилик хусусан маҳала аҳли четда қолмаслиги қерак.

«Бир болага етти маҳала ота оналик қилади» деган доно халқимиз дархақиқат бола ижобий ёки салбий қуринишларни дастлаб уз ота оналари оила азолари ва узиди яшаб турган атрофдаги маҳала қуйдан олади. Биз атрофлича махсус ёрдамга муҳтож болаларни оилада махсус мактаблардаги

ва уйига бориб укитиб келадиган укитувчи тарбиячиларни узок йиллик тажрибаларига суяниб ушбу болаларни манавий ахлокий ва ҳукукий тарбиясига купрок этибор каратиш лозим.

Тарбия сузи кулокка эшитилиши билан одам куз олдида оила номоён булади. Зеро оила тарбия масканидир. Шундай экан манавий ахлокий тарбия оиладан бошланади чунки узбек оиласининг манавияти узбекнинг миллий гуруридир.

. Шу сабабли билимларнинг пойдеворига оилада асос солинади. Оилада болага аклий тарбия бериш уларнинг дунё караш идроки ва тасаввурларини бойитишда етарли маълумот бериш мухим саналади. Болаларни олган билимларини хар бирин кузатиб бориш улардан керакли маслахат ва ёрдамларин аямаслик улар билан тугри муносабатни шакллантириш тугри йурик курсатиш жоиздир.

1-БОБ. Оила ижтимоий хаётнинг асоси.

1.1. Махсус ёрдамга мухтож болалар тарбияси ва унга қуйиладиган талаблар.

Инсон ўзининг бутун умри давомида ўзгариб туради. Бу ўзгариш турли шаклда, мазмунда, кўринишда бўлиши мумкин. Чуқур, кенг ўзгаришлар болалик даврида юз беради. Бу даврда шахснийг жисмоний, маънавий сифатлари самарали равишда ривожланади. Инсоннинг рухий, жисмоний ривожланиши қонуний жараён бўлиб, шахснинг турли фаолият жараёнларида шаклланади.

Болалар ва ўсмирларнинг ривожланиши ўз ичига ҳам жисмоний ҳолатларни, ҳам рухий жараёнларни олади. Инсон биологик мавжудот бўлганлиги сабабли табиатнинг қонунлари унга ҳам тааллуқлидир. Аммо, бу қонунлар инсонга бошқа жонли мавжудотларга кўра бошқачароқ таъсир етади.

Бошқа жонли мавжудотлар ташқи муҳитга мослашиб, ўзларининг ҳаёт кечиришлари учун тайёр нарсалардан фойдаланса, инсон жамиятда яшар екан, керакли нарсаларни ўзи ишлаб чиқарди. шахснинг ривожланиши, камолот даражасига етиши масаласига турли асрларда, турли Ғоялар билан қуролланган олимлар, файласуфлар, психологлар турлича ёндашганлар. Инглиз файласуфи Джон Локк фикрича, жамиятда кишиларнинг ривожланишида етакчи омил — муҳитдир.

Америкалик психолог Е. Торндайк фикрича, бола генларнинг махсус зарядланган батареясидир, бу батарея ўзгармас бўлиб, боланинг фақат жисмоний ривожланиш ҳолатинигина белгилаб қолмасдан, балки ақлий сифатларини ҳам белгилайди.

Психология фанидан маълумки, шахснинг фаолияти унинг ривожланишида асос ҳисобланади.

Инсонлар ташқи оламни, атроф-муҳитни ўзгартириб бориш билан бирга ўзларини ҳам ўзгартириб борадилар. Бу фикр фаолиятнинг ролига ҳам тегишлидир.

Турли-туман, актив фаолият жараёнида инсонларнинг барча имкониятлари ривожланиб ва ижобий ҳаёт тажрибалари тўпланиб боради. Усиб келаётган киши дунёни чуқурроқ, тўлароқ билиб боради. Иккинчи томондан, инсон ўз фаолияти билан атроф-муҳитга таъсир етади. Конкрет шахс бошқа одамларга, нарсаларга, воқеаларга ўз муносабатини билдириб ривожланиб боради.

Тарбия усуллари деганда ҳар томонлама баркамол шахсни шакллантириш мақсадида боланинг онги, ҳис-туйқулари, иродаси, хулқ-атвори ва муносабатлари ти-зимига таъсир кўрсатиш усулини тушуниш керак.

Тарбия усуллари таълимида бўлганидек айрим элементларга бўлиниб, улар тарбия йўллари деб аталадн, Ёрдамчи мактаб ўқитувчиси ёки тарбиячиси биринчи бор синфни тозалаш бўйича шанбалик ташкил қилади. У болаларнинг ишини муайян қисмларга тақсимлаш-дан аввал қандай ювиш, қандай артиш, полни ювиш осон бўлиши учун парталарни қандай суриш керакли-гини тушунтиради ва кўрсатади. Уқитувчининг ана шун-дай тушунтириши мазкур ҳолда методик усул сифатида намоён бўлади. Тарбия усуллари бшл|ага таъсир кўр* сатишдангина иборат емас. Тарбия икки томонлама жараён бўлиб, ўқитувчи,

тарбиячи фаолияти билан ўқувчи фаолиятини бирлаштиради. Боланинг тарбиявий таъсирга фаол тайёр бўлишига еришиш учун уни муайян шароитга қўйиш, унинг актив фаолиятини ташкил этиш керак. Шу сабабли педагогика фанида тарбиячи ташкилий шакллари ўқувчиларнинг жамоа ва индивидуал фаолиятини педагогик нуқтаи назардан мувофиқ равишда ташкил этиш усуллари деб ҳисобланади. Синф мажлисларини, ерталиклар, суҳбатлар, болалар билан турар жойларда олиб бориладиган ишларни, клублар ишини ва бошқаларни тарбиянинг ташкилий шакллари дейиш мумкин. У ёки бу тарбиявий вазифаларни ҳал этишнинг мақсадга мувофиқ ташкил этилган методик йўллари тарбия воситалари деб аталади.

Болалар билан тарбиявий ишда фойдаланиладиган нарсалар (кўргазмали куруллар, китоблар, радио, телевидение) ҳамда болалар жалб қилинадиган фаолият турлари тарбия воситалари бўла олади. Кинофильмлар, санъат асарларни, мураббий ўқитувчининг жонли сўзи, болаларнинг ўйинлари, жамоатчилик, жисмоний тарбия ва ҳаваскорлик тўғрисидаги тарбия воситалари вазифасини бажаради. Тарбия натижаси тарбиявий жараёни ташкил этиш усуллари, воситаларни, шакллари-дан моҳирона фойдаланишга ва уларни қўшиб олиб боришга боғлиқ.

Ёрдамчи мактабда тарбия усуллари-нинг қўлланиш самарадорлиги ва ҳаракатлантирувчи кучлари, акли заиф болаларнинг индивидуал-типологик хусусиятлари ва тарбияланганлик даражаси билан, бола яшаётган конкрет педагогик вазиятнинг табиати билан қанчалик ҳисоблашишига ҳам боғлиқ. Тарбия усулини татбиқ этиш муайян ёшдаги бола фаолиятининг етакчи типи-га, болаларнинг руҳий, жисмоний ҳолатига мос келса муваффақиятли бўлади. Амалда тарбия усуллари ўзаро анча мураккаб, баъзан еса қарама-қарши алоқада на-моён бўлади. Шубҳасизки, қандайдир алоҳида усул тарбиянинг бошқа усуллари-дан ажралган ҳолда қўлланиши ҳам мумкин, лекин у албатта бошқа усуллар билан ўзаро алоқада бўлиши мумкин. Ёрдамчи мактаб-да тарбиячи тарбияланувчиларга мактабда, синфда юриш-туриш қоидаларини, ўртоқлари билан муомалани ўргатади. Ўқитувчи ҳам биринчи кундаёқ ўз синфини, бутун мактабни кўрсатади, ўқувчилар ўзларини қандай тутишларини, улар қандай шуғулланишларини, дарс-да қандай ўтиришлари, танаффус вақтида қандай дам олишлари лозимлигини ўргатади. Тушунтириш билан бир қаторда тарбиячи уларни ўқитувчи, директор ва бошқа катта ёшдаги кишиларга салом бериш учун партани тақиллатмасдан ўрнидан туришни, синфдан чиқишни, иш жойида тартибга риоя қилишни, ўқитув-чига, тарбиячига мурожаат қилиш тартибини ва ҳоқа-золарни ўргатади. Ёрдамчи мактабга келган биринчи синф ўқувчилари ривожланиши, хусусиятлари жиҳати-дан хилма-хилдир. Бирлари тарбиячи гапларини тушу-ниб, барча тарбияланувчиларга (қаратилган унинг илти-мосини тезда бажарадилар, топшириқларни кунт билан ишлайдилар. Айримлари еса, тарбиячининг гапига яхши қулоқ солмайдилар, тушунмайдилар, тарбиячининг ҳамма тарбияланувчиларга қилган мурожаатини дар-ҳол англаб етмайдилар. Ёрдамчи мактаб болалари рақбатлантиришни айниқса яхши кўрадилар. Дастлабки кунлардан оқ тарбиячи тарбияланувчиларнинг айрим-ларини яхши хулқи учун мактаб қўяди, бошқаларига еса, гапга еътибор билан қулоқ солиш

кераклигини ту-шунтиради. шу тарзда ақли заиф болаларни тарбиялаш жараёнида ёрдамчи мактаб тарбиячиси таъсир етишининг турли усул ва йўлларидан фойдаланиб, ақли заиф болаларнинг индивидуал хусусиятлари ва тарбияланганлик даражаларини, педагогик вазият харак-терини ҳисобга оладики, бу нарса айрим тарбияланув-чидар ва умуман ёрдамчи мактаб манфаатлари йўли-да ҳар хил ечимларга келишни талаб қилади.

Ёрдамчи мактаб ўқувчилари билан амалий ишлаш-да тарбия усулларидан фойдаланиш кўникмалари ва малакаларини ўрганиш ва ҳосил қилиш қулай бўлиши учун уларни шартли равишда бир неча гуруҳга бир-лаштириш мумкин. Ёрдамчи мактаб ўқувчилари онги-ни шакллантириш усуллари, жамоатчилик хулқ-атвори-ни шакллантириш йўллари, рақбатлантириш усуллари ва ўз-ўзини тарбиялаш усуллари ҳам қўлланилади. шуни айтиб ўтиш ўринлики, айрим адабиётларда юқо-рида айтиб ўтилган тарбия усуллари ҳам сон жиҳати-дан баъзан мазмун жиҳатдан ҳам ўзгача баён етил-ган. Масалан, 1985 йилда Киевда чиқарилган И. Г. Еременконинг олигофренопедагогика кўлланмасида тар-бия усуллари 3 та: машқ қилдириш, ишонтириш ва рақбатлантиришдан иборат дейилган. Демокчимизки, бундай масалалар муаллифлар томонидан қатъий бир шаклда, бир кўринишда берилмаган ва берилиши ҳам шарт емас.

Ёрдамчи мактаб ўқувчиларида дунёқараш ва еъти-қодлар тизимини шакллантириш мақсадида уларнинг онги, ҳис-тўйқуси ва иродасига ҳар томонлама таъсир кўрсатиш усуллари ҳам тарбия усулларига киради. Бу тоифадаги усулларнинг моҳияти шундан иборатки, уларнинг воситаси билан жамият ёш авлодга нисбатан кўллаётган талаблар бола онгига етказилади.

Ёрдамчи мактаб ўқувчиларини тарбиялашда тарбиячи дастурхон атрофида, кўчада, катталар билан муомала-да тўғри хатти-ҳаракатлар қилиш одатларини таркиб топтиришга, ана шу муомаладан завқланиш, яхши хулқ-қи учун катталар мақтовидан мамнун бўлиш туйқусини шакллантиришга кўпроқ еътибор беради. Ёрдамчи мак-таб қуйи синфларида тушунтириш еътиқод ҳосил қилиш-нинг кенг қўлланиладиган усулидир. Тушунтиришдан мақсад— болага хатти-ҳаракатлар, воқеалар, ҳодиса-ларга нисбатан у ёки бу талабларнинг ижтимоий, маънавий, естетик мазмунини очиб беришда, унга хулқ-атвор ва инсоний муносабатларга тўрри баҳо беришни шакл-лантиришда кўмаклашишдан иборат. Ёрдамчи мактабда тарбиячининг ва ўқитувчининг жонли сўзи ҳамиша бола шахсининг Ғоявий ва маънавий шаклланишида таъсир-чан бўлиб келди ва шундай бўлиб қолади. Тарбиявий мазмунли суҳбатлар турли мазмунларда: етик (жамият-даги инсонларнинг юриш-туришлари ҳақида; естетик (атрофдаги воқеаларнинг, инсоний муносабатлар ва хулқ-атворнинг гўзаллиги ҳақида); сиёсий-таълимий бўлиши мумкин.

Тарбиянинг асосий, етакчи усулларида бири намуна асосида тарбиялашдир. Бошланғич синф ўқувчиси кат-та бўлишга интилаётганида катталар, ўзи ҳурмат қи-ладиган кишилардан намуна олиб, уларга тақлид қи-лишга ҳаракат қилади. Тақлид қилиш асосида турли сабаблар бор. Айниқса улардаги ҳаётий тажрибаларнинг етишмаслиги юриш-туришнинг барқарор

одатлари кам-лиги ҳам тақлидга сабаб бўлади. Ёш улгайган сари тақлид қилиш даражаси кенгайиб боради.

Баъзан ёрдамчи мактаб тартибини бузувчилар. уларнинг қўполлиги, кўрслиги, ўжарлиги, сохта жасо-рати айрим болалар еътиборини жалб етади. ҳар доим ҳам ақли заиф болаларни ёмон ўрнадан ажратиб қўйишнинг иложи бўлавермайди.

Тарбияда муваффақият қозониш учун оилада ва мактабда бола ҳаётини шундай ташкил етиш зарурки, бу нарса унинг учун зерикарли, мазмунсиз, мажбурий бўлмасдан, ақли заиф болаларни ёмон ўрнадан ҳазар қилишга, унга қарши туришга ўргатиш лозим. ҳар бир шахс алоҳида, такрорланмас шахс сифатида ўзига хос равишда ривожланишига еришиш керак. Болани ўраб олган барча шахслар бодага ўрнавқ бўладиган даражада бўлиши лозим. Тарбиячиларнинг таъкидлашича, тарбия тўғри хатти-ҳаракатга ўргатувчи машқдан бошқа нар-са емас. Машқ болаларнинг оқилова, бир мақсадга қаратилган ва ҳар томонлама фаолиятини (қабул қилин-ган ахлоқий нормалар ва қоидаларга мувофиқ ташкил етишдир. Машқ муайян ҳаракатлар ва ишларни кўп марта такрорлашни ўз ичига олади. Машқни айнан бир ҳаракатнинг ўзини механик тарзда такрорлайвериш-дан иборат деб тушуниш ярамайди, лекин бусиз ҳам ақли заиф болаларда ижобий одатлар ҳосил қилиб бўл-майди. Бола учун машқ онгли, ижодий жараён бўлиши керак. Турли машқлар натижасида болаларда малака; кўнеткмалар, одатлар шакллантирилиб, янги билимлар ҳосил қилинади, ақлий қобидият ривожланади. Одат-лар улар фикрича, еътиқодни майлга айлантирадига<н ва фикрни ишга айлантирадиган жараён-дир.

Тарбия усуллари ичида рақбатлантириш алоҳида аҳамиятга ега. Рақбатлантириш рухлантириш демак-дир. Тарбиячилар болаларга турли талаблар тизимини ишлаб чиққанлар. Талабларнинг шакли ҳар бир бола-нинг индивидуал хусусиятларига боғлиқ булади. Агар бир болага еслатиш ёки шама қилиш кифоя қилса, бошқасига қатъийроқ талаб қўйиш керак бўлади. Бола-га секин, ишчанлик вазиятида кескин оҳангда талаб қўйиш мумкин. Талаблар тўғридан-тўғри, билвосита, маслаҳат тарзида, ўйин шаклида, ишонч орқали, ишонч-сизлик, илтимос, шама, маъқулловчи, қораловчи, шарт-ли бўлади. Қўйилаётган талабларнинг самарадорлиги ҳам боланинг ёш ва индивидуал хусусиятларига, у тушиб қолган вазиятга, ўқитувчи кўзлаётган мақсад-га ва бошқа ҳолатларга боғлиқ.

Мусобақа ўқитувчи-тарбиячининг ҳар бир боланинг имкониятларини кўриш ва баҳолашда, олға ҳаракет қидиш давомида имкони бўлган истиқболни белгилада* да, ирода ва характерни тарбиялашда ёрдам беради. Мақтов ва жазо рақбатлантириш усулига кирад^ . Мақтов алоҳида ўқувчи хатти-ҳаракатларини, феъл^ атворшш ижобий баҳолаш йўли билан педагогик тгс*-сир кўрсатишдир. Жамоа ўзининг у ёки бу аъзосинн рақбатлантириб, болаларнинг ижобий хулқ-атвори<н мустаҳкамдайди, бу билан уларнинг ахлақини йўлга солиб туради. Мақтов боланинг ўз фаолияти ёки юриш-туришидан мамнуният туйқусини келтириб чиқаради. шу сабабли мақтовга

берилиб кетмаслик муҳимдир. Акс ҳолда, у манманлик ,хотиржамлик туйқусини кел-тириб чиқаради.

Уқитувчи-тарбиячи ёки жамоа айрим болаларнинг хулқ-атворидан, унинг муносабатидан, муомаласидан мамнун бўлмаса, болага ўз хулқини тузатиб олишда ёрдам кўрсатиш учун жазолаш усулидан ҳам фойдаланади. Мақтов сингари жазо ҳам боланинг хулқ-атвори-ни йўлга солиб туради ҳамда унинг ўз»ни ноқулай се-зишга, уялишга мажбур қилади.

шу сабабли бу усулдан боланинг индивидуал ху-сусиятларини яхши билган ҳолда фойдаланиш даркор.

Уқитувчининг адолациз жазо бериши ўқувчи билан ўзаро муносабатларида низоли вазият вужудга келти-ради. Боланинг ўз кучига ишончидан маҳрум қилиб қўйиши мумкин. Жазо бериш пайтида ўқитувчи ўқувчи-нинг нима учун, қайси хатти- ҳаракати учун жазолан-ганини англаб олишга еришиши айниқса муҳимдир

Акли заиф болалар била ниш олиб борадиган уқитувчи дификтолог тарбиячилар барча талим тарбия жараёнларида умумий камолотида бирор нуксонни бор болалар билан ишлаётганини ҳеч қачон унутмаслиги керак. Шундагина улар амалда учраб туралдиган ҳар хил кунгилсиз нохуш ҳолатларни тугри тушунадилар ва уларнинг олдини ола биладилар. Акс ҳолда акли заиф болаларни нуксонлари сабабли юз берадиган тула нохуш ҳолатларни тушуниб етмайдилар демак бундай болалар билан яккама якка тарбиявий иш олиб борилмайди.

Тарбия усуллари деганда ҳар томонлама баркамол шахсни шакллантириш максадида боланинг онги хис туйғулари иродаси хулқ атвори ва муносабатлари тизимига тасир курсатиш усулини тушуниш керак .

Марказий Осиё халқларининг умуман тарбия борасидаги хусусан оилавий тарбия соҳасидаги тажрибаси ва назариясига оид булган фикр мулоҳазалари Беруний Фаробий Ибн Сино М. Кошгарий Юсуф Хос Хожиб асарларида Амир Темур тузукларида мукамал уз аксини топган ва буюк бобокалонларимиз маданий-марифий мерослари миллий педагогикамизнинг алоҳида фан булиб шаклланиши учун асосий замин булиб хизмат қилган ва бундан кейин ҳам хизмат қилади деган фикрдамиз.

Максадимиз нуксонли болалар сонини камайтириш учун оилада ота она боланинг соғлигига эътиборни кучайтириши боладаги нуксонларни олдини олишга ёшлигидан курашиши лозим. Шундагина ногирон болалар камаяди булажак оиланинг ички муҳити соғлом булади.

1.2. Оилада бола тарбиясининг психологик хусусиятлари.

Ўзбек халқининг уз рухий киёфаси миллий хусусияти миллий характери миллий туйғуси мижози (темперамент) хулқ атвори ахлоки диди таби алоҳида ажралиб туради.

Бола ахлоқини одобини такомиллаштириш аввало оиладан бошланади оилавий тарбия ижтимоий тарбиянинг бир булагидир.

«Оила мафкуравий тарбиянинг энг мухим ижтимоий омилларидан биридир чунки оила жамият негизи булиб куп асрлик мустахкам манавий тайанчларга эга миллий мафкурамизга хос булган умумий тушунчалар аввало оила мухотида сингади. Бу жараён боболар угити ота ибрати она мехри оркали амалга ошади»

Оилада фарзанд тарбиясининг педагогик психологик хусусиятларини анализ килинганда ахлокий тарбияни изчил ва тартибли амалга оширишда оила мухим рол уйнайди. Инсон ахлокий манавий ва рухий кифасининг пойдевори оилада куйилади. Малумки ёш авлодга тарбия бериш учун ота оналар хам тарбиянинг вазифаси максоди воситалари шарт шароитлари юзасидан хар томонлама билимга эга булишлари фарзандларининг ёши ва узига хос хусусиятларини этиборга олган холда иш юритишлари лозим.

Ота оналар уртасида узаро муносабатда хамжихатлик мехр окибат узаро хурмат ширинсузлик бир бирига гамхурлик мавжуд булса бундай муносабат фарзанд тарбиясига ижобий тасир килади. Кам фарзандлари бор оилаларда ота оналар фарзандларини ортикча эркалайдилар натижада фарзанд эрка ужар тантик шахсият параст булиб вояга етиши мумкин.

Оилада катий интизом ва кун тартибининг булиши болалар тарбиясига ижобий тасир килади. Фарзандларнинг билим олишидаги ютуги ахлоки саломатлик даражаси куп жихатдан оилага карор топтирилган режимга боглик. Ота онанинг ибрати бу режимга окилона амал килиб намуна булишлари лозим.

Оила узига хос турмуш учогидир. Бунда мехнат асосий уринни эгаллайди. Фарзандлар ота онасидан мехнат килишга мустакилликка шахслараро ибратли муносабатга урганади.

Агар оилада ота она халол мехнатлари эвазига хайот кечираётган булсалар бундай оиладаги болалар хаётда муносиб инсон булиб етишадилар Фарзанд хаёт хакидаги яхшилик ва ёмонлик ёки зарарли тушунчаларни биринчи бор оиладан олади.

Фарзандларни мехнат оркали тарбиялаш хам алохида ахамият касб этади. Чунки кадимдан мехнат тарбиясининг асоси булиб хисобланади Инсон тарбияси мехнатга булган муносабатига караб белгиланади. Купчилик оилаларда фарзандлари ёшлигиданок хунарга малум бир касбга умуман мехнатга ургатиб боришади.

Фарзанд тарбияси ота оналардан махсус педагогик ва рухият буйича билимлар алохида куникмалар булишидан катий равишда талаб килмасада доимий юз берадиган тарбия муаммоларни тугри хал килиш устида фикр юритишни таказо этади.

Ота-она бошлиги поспондир оилада отанинг рахбарлик ва юлбошчилик роли тугрисида улуг инсонлар буйук сиймолар хикматли сузлар айтишган. Жумладан шоир Алишер Навоий фарзандларни уз ота оналарини кадрлашга дават этиб «бирини ой англаса бирини куёш» дея мадх этадилар.

Оилада ота уз хатти харакатлари билан фарзандига намуна булишлари керак отанинг серкирра хаёти фарзандни окил килур отанинг худбин хаёти фарзандни котил килур. Мургак тасавурли бола илк тарбияни оиладан

олади. Фарзанд ота онанинг укишидан илик нафасидан калб хароратидан бахра олиб усади шунинг учунота она фарзандларини биринчи тарбиячиси дейилади.

Ота она оилада кадрли булишини ургатиш учун улар турли ёшдаги фарзандларни рухий дунёсига мос момула килишлари даркор. Ота оналар фарзандлари даврасида обру орттириш учун уларнинг рухий дунёсига аста секин кириб боришлари айни муддаодир.

Ота оналар фарзандларини фел атвори хулки кобияти кизикиши рухий дунёсини чукур билган такдирдагина илик иклим яратиши мумкин. Оилада катталар оброси куркитиш асосида вужудга келмасдан балки самимийлик хурмат замирида курилиши керак.

Кичик ёшдаги болалар тарбияга берувчан ва катталарга ишонувчан буладилар. Ота оналар бу холатларни хисобга олишлари лозим. Оила узига хос турмуш учогидир бунда меҳнат асосий урин эгаллайди. Фарзандлар ота онадан меҳнат килишга мустакилликка шахслараро ибратли муносабатга урганади.

Ахлоқ илмий яхшилик билан ёмонлик уртасидаги муаммолар хакида бахс юритиб инсонларнинг камолотига эришиш ёлини ёритиб боради. Хаар бир инсон бир олам булгани каби унинг ахлоқ одоби хам жуда мураккаб олам десак янглишмаймиз. Чунки шахснинг ички ва ташки оламини урганиш билиш тахлил кирилш гоятда мураккаб бу рухият билан боглик холатдир.

Кадимги юнон файласуфлари Афлотун ва Арасту бола тарбиясини жамият уз ихтиёрига олиши, тарбия жараёнидаги барча зарур ишларни давлат бажариши лозим деган гоёни илгари сурган эдилар. Улар уз фикрларини фарзанд тарбияси жамият манфатларини билан боглик деб исботламокчи булганлар. Шунга кура бола тарбияси била насосан давлат шугулланиши керак, деган гоё илгари сурилган. Аммо шарк мутаффакирлари бола тарбияси била насосан ота она шугулланиши керак деган хулосага келганлар. Бу билан улан оилавий тарбиянинг ролига ката этибор берганлар.

Эрамиздан аввалги 528-529-йиллар орасида буйук мутафаккир Зардушт томонидан йаратилган «Авесто» китобида хам талим тарбияга ахлоқ одобга оид катор гоё ва карашларни куриш мумкин. «Авесто» да такидланишича тарбия хаётнинг таянчи шу боисдан хар бир ёшни яхши укиш ва ёзишга ургатиш лозим.

У юкоридаги фикрни давом эттириб «Инсон нафакат меҳнати туфайли узини ва оиласини бокади балки унда ерга ва юртга булган мухаббати хам пайдо булади. Зотан хар бир инсон узи усиб улгайган заминни мамлакатни энг яхши ва гузал мамлакат деб тушунмоги керак».

Курони Карим хадиси Шарифларда оила ва оилавий муносабатлар ва оилавий тарбияга оид бир бутун изчил карашлар тизими мавжуд булиб у уз ичига оиланинг шаклланиши ривожланиши ва мустахкамланишига каратилган барча жихатларни камраб олади. Бу карашлар илохият нуктайи назаридан уртача куйилсада улар кишиларнинг турмуш тарзлари оилавий муносабатлари талабидан келиб чикканлиги учун хам кундалик турмушга мувофикдир. Исломий манавиятда болани оилада ахлокий тарбиялаш

хакидаги карашлар инсонийликга эзгуликга ва яхшиликга дават этган учун ҳам умуминсоний мазмунга эгадир Шунга кура ислом муслмонларига хос булган диний кадриятгина булиб колмасдан балки умуминсоний кадриятдир. Миллий мустакиллик натижасида динга ва диний кадриятларга булган муносабат тубдан узгарди ва у оилада болаларни ахлокий тарбиялашнинг мухим омилларидан бирига айланиб оилада тарбиявий ишлар самардорлигини оширишга ёрдам бермокда.

Оилада уз узини тугри англаган болаларгина мактабда билимларни самарали эгаллайди. Уз узини англаган ва билимларни чукур узлаштирган болаларгина комил инсон сифатида шаклланади.

2-БОБ. Оилада соглом рухий иклим баркарорлигини вужудга келтириш усуллари.

2.1. Рухий ва жисмоний нуксонли болалар ривожланиши ва тарбиясида ота онанинг урни.

«Оила жамиятнинг дурру гавхари» деб такидлаган эди Виктор Гюго.

Оила хар томонлама етук баркамол инсонни тарбиялашда энг олий даргох булиб уни асраш авайлаш ва мустахамлаш эса хар бир фукуронинг муккаддас бурчи хисобланади. Оила инсонларнинг калб мехри ва мухаббат ришталари билан богланган жамиятимизнинг асосий бугинидир.

Инсон курган оиланинг оилавий хаётнинг узига яраша конуниятлари сир асрорлари диний ва хукукий талаблари борки бу конунлар коидалар жамиятнинг узок утмишидан буён оилавий хаёт тажрибаларидан юзага келиб яратилгандир. Хаар томонлама химояланган оила давлатга халкига хамда унинг манфатлари йулида хизмат килади.

Келажакда хукукий демократик давлат барпо этишда оила асосий уринни эгаллайди.

Хозирги оилани химоя килишнинг конституциявий тамойиллари жамият ва жамиятнинг оила олдидаги мажбуриятлари ката ахамиятга эгадир.

Оила дунё юзини курган болани шахс сифатида шакллантиришда манавий тарбиянинг пойдевори хисобланади.

Булажак инсон (фарзанд) нинг рухий жихатдан соглом булиши учун тарбияни хали у нафакат тугилмасидан балки умуман пайдо булмасидан хам бурунрок бошлаш лозим. Булажак ота она тугри овкатланиши шарт. Замонавий психология болага хали у тугилмасидан олдин хам яхши гаплар айтиб боришнинг фойдасини такидлаётир. Яни хомила эшитади ва эшитганлари тасирида унинг рухияти шаклланади. Онининг рухийхолати унинг организмидаги узгаришларнинг хам хомилага ката тасири бор.

Бола тугилганидан кейин хам унинг тарбиясига хамда соглигига жиддий этибор бериш керак. Унинг овкатланишидан тортиб уйинчоклари-ю уйнаётган уйинларигача ота она томонидан назорат килиниши лозим. Хатто боланинг ухлайдиган урни хам унинг жисмоний ва рухий саломатлигига жиддий тасир этиши такидланади. Она узининг боласини рухан ва психологиясини урганган холда унга муносабат билдириши хамда тарбия

бериши даркор. Негаки боланинг тарбиясида она хал килувчи рол уйнайди. Чунки боланинг асосий вақти онаси билан утади. Демак миллатнинг келажаги оналарнинг кулидадир.

Ўзбек халкининг ижтимоий онгида «Оила давлат тимсоли» деб каралади оилада осойишталик тотувлик тинчлик бирдамликнинг мавжудлиги бола тарбиясида ижобий тасир курсатади. Жахон микёсида жуда куп конунлар оилани оналик ва болалаикни хисмоя килишга эркак ва аёлларнинг тенг хуқуқларини таминлашга каратилган.

Президентемиз И. А. Каримов «Оила фаровонлиги - миллий фаровонлик асоси» деб такидлаганларидек Миллий истиклол гоёси ва Миллий мафкурамизга хос миллий тушунчалар аввало оилада сингади. Оиладан бир-бирига хурмат этибор ишонч меҳр мухаббат хисси шаклланганлиги узаро ахиллик унинг фаровонлигига олиб келади.

Мамлакатимизнинг сергайрат шижоатли ёшлари каторида аҳолининг ижтимоий ёрдамга мухтож қисми ҳам йуқ эмас. Булар болалигидан ногирон булган қарлар қурлар ақли заифлар ва церебрал фалаж касалликлари мавжуд болалр хамиша кишида ачиниш хиссини пайдо килади. Ногиронлар муаммоси нафакат бизнинг мамлакатимизда балки дунё микёсида кенг жамоатчиликнинг этиборини узига жалб килиб этиб келмокда.

Мамлакатимиз бундай фарзандларимиз учун зарур маблағларни ажратмокда. Уларга алохида этибор билан махсус мактаб интернатлар ташкил этилиб у ерда талим тарбия олиб келмокдалар. Шунинг учун ҳам манашу алохида этибор болалрнинг ногиронлиги нуқсонли холати ҳамда оддий мактабда талим ололмаслиги уларни рухан эзади ва бу билан уларни ички имкониятларини чеклаб қуяди. Бола уз ички имкониятларидан тула фойдалана лوماйди ва бу бошқа узининг тенгқурларига қушила олмайди. Бу эса уз холида инсонни келажакда мустақил уз қучига ишонадиган килиб тарбияланишига халакит беради.

Айрим ота оналар табиатан нуқсонли тугилган фарзандларини махсус талим муассасида уқитишни узларига ор хисоблаб қуймаслик ёки шу даргоҳда уқийганини яширадилар. Бундай махсус билим масканида уқийдиган уқувчи ҳам узини ички дунёсини уз хохиши билан ёрита олмайди камгап одамови қалби кемтик бир холда узини четга олиб юришга харакат килади. Бу болаларни ички дунёсини юзага чикаришда педагоглардан жуда катта масулият талаб килинади. Улар бу болалар ички дунёси рухиятини пухта урганиб иш олиб боришлари керак.

Малумки хар қандай жамиятнинг келажаги ёш авлоднинг қандай талим олишига ва қай тарзда тарбияланишига боглик. Ана шундай авлодгина мамлакат олдида турган умум давлат ахамиятга молик вазифаларни бажаришга кодир булиб уз халкининг тарихий тақдирини белгилаб бера олади. Ёрдамчи мактаб уқувчилари шахсини манавиятини дунёқарашини давр талаби даражасига тарбиялаш ва коррекцион ривожлантириш энг аввало оиладан бошланади. Мактабда эса давом эттирилади.

Боланинг талим ва тарбиясида педагог ва ота оналар доимий узвий алоқада булсалар ижобий натижалар янада куп ва тез эришилишини

унутмаслик керак. Бу хамкорликда бошқарувчилик ва ташкилотчилик роли махсус мактабга тегишли булади. Шу билан бирга акли заиф бола шахсини тулик ривожланиши унинг тафаккурини усиши куп жихатдан болага унинг оила азолари ва ота онаси курсатаётган ёрдамга боғлиқ. Бу айниқса мактаб талимининг дастлабки боскичида жуда муҳимдир ота оналар махсус дифекталог ёрдамида боланинг билим доирасини кенгайтиришлари кизикувчанликни кучайтиришлари бардошини шакллантиришлари унда огзаки мулоқотга этиёжни китобларга кизиқишни тарбиялашлари мумкин.

Хозир мамлакатимизда умумталим мактабларида болаларга дифференциал ёндашиш тамойилига асосланиб бундай тоифа укувчилар учун ёзишга саводхонлик ишларига меҳнат малакасига ургатадиган интеграцион синфлар ташкил этилаяпти.

Мақсадимиз нуксонли болалар сонини камайтириш учун оилада ота она боланинг соғлигига этиборни кучайтириши боладаги нуксонларни олдини олишга ёшлигидан курашиши лозим. Шундагина ногирон болалар ногирон болалар камаяди булажак оиланингички мухити соғлом булади.

2.2. Махсус ёрдамга мухтож болаларга тугри талим тарбия беришда оила, мактаб маҳала хамкорлиги.

**«Маҳалла-юрт мустаҳкам
булсагина, давлатда осойишталик
ва барқарорлик ҳукм суради». И.А.
Каримов**

Кишиларнинг тарихан шаклланган, оиладан кейинги бирлиги бу - **маҳалладир**. Маҳаллани, ҳам йирик бир оила деб ҳисобласа булади. Тарихдан бир маҳаллада бир-бирига меҳрибон, бир-бирининг яхши кунлари ва ташвишли дамларида бирга булган бир хил касбга кизиккан ёки бир хил меҳнат турлари билан шугулланган маҳалла ахли яшаган. Масалан косиблар маҳалласи, темирчи маҳалласи, такачи маҳалласи, укчи маҳалласи ва хоқозо. Хозирда шифокорлар шаҳарчаси, профессорлар шаҳарчаси, талабалар шаҳарчаси каби маҳаллалар мавжуд.

Оиланинг ахил, тинч-тотув булиши. маҳаллада обрў ортириш. Куни-кушниларининг, маҳалла куйнинг таъсири кучлидир. Айниқса ёш авлоднинг тарбиясида маҳалланинг урни катта. Ёшлар обрўли маҳалла оксоқолларидан хайкиб, ҳадиксираб турадилар уларнинг салобати таъсирида узларини ноҳуя хатти –ҳаракатлардан тиядилар, кимдандир хайикмаган, маҳалладан уялмаган бола бебош, безори булиб кетиши мумкин. Киз болалар хаё ва ибони дастлаб оилада, кейин маҳаллада урганадилар, катталардан дакки эшитмай деб очик-сочик, куча-куйга чикавермайдилар. Келин кидирганада, куёв килганда одатимиз буйича ота-оналар айнан маҳалладан, куни –кушнидан, оксоқоллардан суриштирадилар. Уларнинг берган жавобларига қараб, сунг аниқ бир қарорга келадилар.

Махалла ёрдамчи мактаб укувчиларини тарбиялашда узига хос мухим тарбия ўчоғи булиб хизмат килади. Укувчилар махалладошларининг туй-хашамларида. Маъракаларида холис хизмат килишга урганадилар. Махалланинг кадри ва кимматини хис кила бошлайдилар. Махалла олдидаги маъсулиятни сезиш ва махалла олдида уз обрусини юкотиб куймаслик махалладошлари олдида изза булмаслик учун харакат киладилар. Яхши кушничилик килишни ургана борадилар. «Оловга тегсанг ўчади, кўшнига тегсанг кўчади», «Узоқдаги қариндошдан, яқиндаги кушни яхши» каби нақлларни мағзини чакиб куни - кўшничилик маданиятига, махалладошлик хурматига сазовор булишга харакат кила борадилар.

Бола оилада яхши тарбия олиб уз оиласи учун жон куйдирса атроф мухитдаги болалар угри булса махалласида яхши одам булмаса бу боланинг дунё карашига салбий тасир курсатади. Умуман олганда хозирги кунда тарбия масаласи буйича оила махала жамоа талим муассасалари мактаб жамоаси хаммаси биргаликда хамкорликда аниқ мақсадни кузда тутган холда иш олиб бориш даркор.

Ота она билан хамкорликда амалга ошириладиган ишларни тахлил килиб улар билан боглик булган шакл ва усул асосида режали ва изчил ишларни олиб бориш мақсадга мувофиқдир. Тарбия беришда атроф мухит ва махала билан хамкорликда иш олиб бориш. Бунда тарбия берувчи бола яшаётган махаллани бориб куриш шарт шароити билан танишиш киради. Бир болага етти махала ота она деганидек махаллалар билан хамкорликда олиб бориладиган иш яхши самаралар беради.

Боланинг тарбиясида жамоанинг урни бекиёсдир жамоа хакида гап кетганда биз турли тоифадиги жамоаларни куришимиз мумкин. Масалан мактаб жамоаси, одамлар жамоаси, богча жамоаси. Мехнат бригадасининг жамоаси, саёхатчилар, ташкилотлар, ишчилар жамоасидан иборат. Шу жамоалар орасида болага тарбия бериш комил инсон даражасига етказишда мактаб жамоасининг роли амааларнинг хар кайсисида муайян ролга эга хар кайсисида муайян вазифани бажаради улардан узига хос тарбия олади хаёт тажрибаси бойиб боради.

Жамиятимизда мактаб жамоасининг асосий вазифаси «онгли ва уюшган ижтимоий хис туйгуларга пухта уйлаган дунёкарарга эга булган хар томонлама ривожланган болаларни тарбиялашни уз олдида мақсад килиб куйган»

Хулоса килиб айтадиган булсак тарбия масаласи буйича оила мактаб махаллалар жамоаларини биргаликда хамкорликдаги харакатлари яхши натижаларга олиб келади. бенихоя каттадир. Бола бир вақтнинг узида хар бир жамоанинг азоси булиши мумкин.

2.3. Шарк мутафаккирлари меросида оила ва оилавий тарбия масалалари.

Юртбошимиз И.А. Каримов «Истиклол ва манавият» номли асарида «Хар бир аклли инсоннинг ва жамиятимизнинг мукаддас вазифаси, айтиш мумкинки ҳаётнинг маносини қобил фарзандлар устириш ҳам манавий жихатдан мукамал қилиб тарбиялашни қамоллини қуриш ота-онасига ватанига садокатли кишилар этиб вояга етказишдан иборатдир» - деб тарифлаб утганлар.

Шарқ маданиятининг номоёндалари ёш авлод тарбиясига алоҳида этибор берганлар.

Улар қомил инсон хусусида унинг ахлоқи тугрисида дунёга машҳур бўлган дурдона асарлар ёзиб қолдирганлар айниқса бола дунёсининг шаклланишида оила ва мактабнинг роли тугрисида ўз фикрларини билдиришган.

Бу борада ёрдамчи мактаб ўқувчиларига тушунарли бўлган, уларни диққатини ўзига жалб қиладурган, уларнинг ҳаёт тажрибаларидан олган ҳолда ҳикоялар танлаш қутилган натижалар беради. Ёрдамчи мактабда дарсга танланган матнлар қизиқарли, тили содда тушунарли, тарбияловчи ташкил топган фикрлашга ундовчи, евристик характерда бўлса мақсадга миувофик бўлади. Масалан: бу борада Мунавварқори Абдурашидхонов (1878-1931) маърифатпарвар адиб, ўзининг «Адиби аввал», «Адиби сонит» китоблари дарслик мажмуа йўсинда ёзилган бўлиб, қўплаб шеърӣ, ва насрий ҳикояларни ўз ичига олган. Улар мавзуга кўра ҳар хил. Кўпчилиги тарихий мавзу йўналишига кўра ибротомуз пандлардан ташкил топган. Тили содда ўқилиши қизиқарли. Масалан: «Адабий сонит» даги илк ҳикоялар дан бири» Искандар ила арасту» деб номланган. «Утган замонда Искандарий Румий деган бир подшоҳ бор еди,- деб бошланади ҳикоя. –Онинг Арасту отлиғ бир олим ва доно отаси бор еди. Искандар Арасту ўз ёнига бош вазир қилиб, барча мамлакат ишларини топшириш еди. Бир иш қилса шунинг маслаҳати ила қилур еди. Ешиқдан келса ўрнидан туриб жой берур еди. ўзининг отасидан ортиқ иззат ва ҳурмат қилурди. Бир кун вазирлардан бири Искандардан сўрадики, «На учун арастунинг отангиздан» ортиқ иззат қилурсиз?» Искандар айтди: одам гуёки мени осмондан ерга тушурди, яъни отам мени дунёга келмоғимга сабаб бўлди. Устозлик илму адаб ўргатуб, мартаба ва иззатимни ормоғига сабаб бўлди. шунинг учун устозимни отамдан ортуқ иззат қилурман»

Бу ҳикоядан ҳисса надур? Болаларнинг ўзлари топсунлар.

Юқорида келтирилган мисолларнинг талаби айнан ҳозирги замон талабларига мос тушади. ўқувчилар ўзлари мустақил фикрлаб «Устоз отада улуғ» еканлигини ёдларига туширадилар ва улар мустақил равишда қиссадан ҳисса чиқарадилар.

Бундай коррекцион-тарбияловчи ишни мунтазам олиб бориш самарали натижалар беради.

шунингдек,»Авестода шу фикрлар ҳам учрайдики, улар бугунги кунда тиббиёт фани педагогика фани ва олимлари томонидан тўла итероф етилмоқда Масалан»Авестода» қаримдошлари ўзаро оила қуриш ман

етилади. Бундан ташқари мазкур асарда, болав тарбиясининг ижтимоий аҳамияти масаласи ҳам ўзаксини топган.

Абу Али Ибн Синонинг «Ишорат», «Донишнома», «Хайй ибн яқзон», «Саломон ва Ибсон», «Тиб қонунлари», «Тадбир ул-манозил» каби асарларида тарбиянинг барча шаклларига оид қарашлар мавжуд. Бу қарашлар юз йиллар давомида авлоддан-авлодга ўтиб болаларни тарбиялаш учун мактаб бўлиб келмоқда.

Абу Али ибн синонинг яхшилик ва ёмонлик тушунчаларига бўлган муносабати Фаробий ва Берунийлар фикрига ҳамоханг бўлиб, у ҳам ирсият, муҳит ва тарбиянинг таъсири бола тарбияси учун бирдек муҳит деб ҳисоблайди. У яхши ва ёмон хулқнинг ҳаммаси шароит, тарбия, муҳит одатланиш натижасида вужудга келишини қайд қилиб ўтади.

Абу Али ибн Сино оилада, мактабда боални маънавий-ахлоқий тарбиялашда меҳнацеварликни ромга алоҳида урғу бериб, ота-оналарни фарзандларига нисбатан касб-хунар ўргатишга дават этади, меҳнатни улуғлайди. Меҳнациз ҳаёт кечиришнинг болага бўлган салбий таъсирини кўрсатиб беради.

Айниқса, Абу Али ибн Сино ақлий, ахлоқий, ететик ва жисмоний тарбиянинг бирлиги ва уларни амалга ошириш йўллари ҳақидаги фикрлари бугунги кунда ҳам ижтимоий аҳамият касб етмоқда ва маънавий қадрият сифатида еътиборга лойиқдир.

Абу Али Ибн Синонинг таълим беришича Ахлоқий равноқ инсон зотигагина хос жараёндыр, чунки у ақл тафаккурнинг буюк қувватига таянган ҳолда ҳақиқат билан ёлғоннинг чегарасини аниқлабгина қолмасдан, дўстини душмандан ажрата олади. Нарсалар ички моҳият-мазмунини кашф этиш учун ақлий-интеллектуал етуклик зарур бўлса, ахлоқий равноқ учун еса бунинг ўзи етарли емас, билим билан пок хулқ-атвор, саъи-харакатларнинг ўзаро уйғунлиги инсонни донишмандлик, комиллик даражасига елтади. Бунга ҳеч қандай шубҳа бўлиши мумкин емас, чунки «гўзаллик ва ахлоқий камолотга интилиш инсон зотига хос хусусиятдыр».

Абу Али Ибн Синонинг асарларида жумладан «Тадбири манзил» рисоласида инсон табиати туғилганда ахлоқли ёки ахлоқсиз бўлмайди, деган ғоя муҳим аҳамият касб этади.

Одамлар аслида яхши хулқ, тайёр шахсий сифат, одат ва кўникмалар билан туғилмайдилар. Бундай хусусиятлар уларнинг ижтимоий ҳаётида секин-аста шахсий ва ўзгалар тажрибаси, ота-оналари, аждодлар анъаналар, таълим-тарбия таъсирида шакллана боради.

Болаларнинг тарбиясини барвақт болшлаган маъкул.. Тарбия жараёнида болаларга яхши ижобий одатларни сингдириб бориш, иштиёқ ва кизиқишларини синчковлик билан пайқаб олишга ҳаракат қилиш, ҳаётда нафи тегадиган муайян касб хунар ва санъатни егаллашга йўналтириш зарур», «Боланинг тана бўғинлари барқарорлашган, унинг тили тўғри-равон гапириш ва қулоқлари тинглаш қобилиятига ега бўлган ва ўзгалар сўзларини қабул қилиш ҳамда ўрганилаётган нарсага (табиий) мойиллик пайдо бўлган пайтдан бошлаб уни илмлар ва ахлоқ-одоб (асаослари)га ўргатиб бориши лозим»

Модомики, инсоннинг вояга етишида таълим-тарбиянинг ўрни беқиёс экан, бу жараёнини нимадан бошламоқ лозим? Абу Али Ибн Сино азалий анъаналарга таянган ҳолда, Қуръони Каримни, диннинг мақсади ва ва тилнинг грамматик қонун-қоидаларини қунт билан ўрганишдан бошлашни маъқул деб билади. Бола аста-секин ўз онасини ўрганиб олиб бошқа фанларни ҳам ўргана бошлайди» деган фикрларни билдиради.

Абу Али Ибн Сино инсонпарвар, маърифатпарвар олим сифатида инсон ахлоқий равақининг чексиз имкониятларини еътироф қилади. Лекин унинг руёбга чиқиши шахс ва жамиятнинг имкониятлари билан боғлиқдир.

Мир Алишер Навоий болаларни тарбиясини барвақт бошлаган маъқул деган барча мутафаккирларнинг фикрига қўшилган ҳолда инсоннинг вояга етишида таълим-тарбиянинг ўрни беқиёс экан, бу жараёни азалий анъаналарга таянган ҳолда таълим-тарбияни амалга ошириш лозим деб ҳисоблайди. ўрганилаётган билимларни ёд олиш, хотира сақлаш ва кези келганда тез-тез такрорланиб туриш таълим ва тарбия жараёнида муҳим ўрин егаллаб, бола хотирасини мустаҳкамлайди, илмлар чашмасига кириб боришни таъминлайди, тарбияланувчида муайян тартиб-интизомини шакллантиради, бахс-мунозара юритиш маданиятини юксалтиради.

Ерамиздан аввалги 523-529 йиллар орасида буюк мутафаккир Зардушт томонидан яратилган «Авесто» китобида ҳам таълим-тарбияга оид қатор ғоя ва қарашларни кўриш мумкин.

«Авесто» да таъкидлашича тарбия ҳаётнинг таянчи, шу боисдан, ҳар бир ёшни яхши ўқиш ва ёзишга ўргатиш лозим. Уни ёш пайтданок меҳнат қилиб, меҳнатнинг таги роҳат эканлигини англашиш учун дарахти кўчати ўтказишга, уй-рўзғор қуроллари яшаш, ерга ишлов бериш ва чорва билан шуғулланишга ўргатилиши шарт. Зотан, унинг фикрича, яхши ва езгу ишлар яратиш учун киши меҳнат қилиши зарур, кўз қўллари билан моддий ноз-неъматлар яратмас экан, у яшаш лаззатини ҳам ҳис қилмайди. Ҳаёт қадрига ҳам етмайди.

Юқоридаги фикрни давом еттириб, янада чуқурроқ ғояни ҳам илгари суради. Инсон нафақат меҳнати туфайли ўзини ва оиласини боғади, балки унда ерга ва юртига бўлган муҳаббати ҳам пайдо бўлади. Зотан, ҳар инсон ўзи ўсиб-улғайган мамлакатни енг яхши ва гўзал мамлакат деб тушунмоғи керак.

Хусайн Воиз Кашофий (1440-1505) XV асрнинг иккинчи ярмида Хуросонда Алишер Навоий атрофида тўпланган аллома, шоир ва донишмандлар орасида машҳур ва қомусий талант егаларидан бири Воиз Кашофийдир. Хусайн Воиз Кашофий Хирот мадрасаларида талабаларга таълим-тарбия берган, Хуросон шаҳарларида ахлоқ-одобдан ваъз айтган. Кошифий ўз асарларида ижтимоий-ахлоқий ҳаёт, маънавият масалаларига катта ўрин егаллаган. Уларда инсонпарварлик, халқпарварлик, юқори маънавиятга ега бўлиш, маданий юксалиш ғояларини илгари суради. Унинг «Ахлоқи Мухсиний», «Ахлоқи Карим», «Искандар ойнаси», «Жавоҳирнома», «Тафсири Хусайн»ни каби асарларида ахлоқий таълимотининг етакчи ғоясидир. У салбий ахлоқий ҳислатларни қоралайди ва уларнинг инсон

хаётида ва жамият учун катта зарар олиб келишини катор хикоят ва ривоятлар билан кўрсатади.

Кошифий изобий хислатларни кишиларда бўлиши шарт бўлган инсоний фазилат деб тушунади ва сабр, хаё, иффат, покизалик, собитқадамлик, сахийлик, саховат, ростгўйлик, шижоат, камтарлик, хушёрлик, баланд химматлилик, диёнатлилик, ахдига вафолик, андишалик, иззат хурматни билиш, сир яшира олиш каби фазилатларни бирма-бир таърифлаб ўтади.

Алишер Навоийнинг ҳам таълим-тарбияга оид охирги ёзган асарларида «Махбуб ул қулуб» илгари сурган таълимий-тарбиявий ғоялари, кўплаб назарий мулоҳазалари ушбу асарлари қошидан жой олган бўлиб, уларни муфассал тадбиқ етиш миллий маънавиятимизни холис англаб етишда бугунги авлодлар учун беназир манба ва асос бўлиб хизмат етади.

Абу Абдуллоҳ Рудакийнинг(860-941) алоққа оид асарларида ақл-идрок, хулқ-атвор ва билим асосий ўринни егаллайди. Мутафаккир билимни ҳамма бойликлардан устун қўяди. Рудакийнинг фикрича, инсоннинг тўла бахтга ега бўлиши учун тўрт нарса керак: соғлиқ, яхши одоб, яхши ном ва ақл. У инсонларни воқеаларнинг ички моҳиятидан унинг ташқи томонидан ажрата билишга чақиради. У яхшилик, сахийлик ва улуғворликни тарғиб қилади.

Рудакий асарларида Ватанга, халққа мухаббат, кишилар ўртасидаги дўстлик ва ўзаро ҳамкорлик кишилик жамияти учун муҳим аҳамиятга ега эканлигини бир неча бор таъкидлаб ёзган. Унинг фикрича ҳақиқий дўстлик учун кишиларни ҳатто турли динда бўлишлари ҳам халақит бера олмайди. Унинг куйидаги сатрлари диққатга сазавордир:

XULOSA VA TAVSIYALAR

Фойдаланилган адабиётлар руйхати

1. И.А.Каримов «Юксак манавият энгилмас куч» Тошкент «Манавият» нашриёти 2008- ил.
2. И.А.Каримов «Узбекистон буюк келажак сари» Тошкент 1998-йил.
3. И.А.Каримов «Биздан озод ва обод юрт колсин» Тошкент «Узбекистон» нашриёти
4. 1994-йил.
5. И.А.Каримов «Тарихий хотирасиз келажак йук» Узбекистон 2000-йил.
6. И.А.Каримов «Узбекистон уз истиклол ва таркиёт йули» 1993-йил.
7. Узбекистон Республикаси «Галим тугрисида» ги Конуни 1997-йил 29-август
8. Кадрлар тайёрлашнинг миллий дастури Баркамол авлрд-Узбекистон тараккиётининг
9. Пойдевори Тошкент «Шарк»нашриёт матбаа консерни
10. С.Ш.Айтметова Ёрдамчи мактаб уқувчиларининг психик ривожланиш хусусиятлари
Тошкент Уқитувчи 1984-йил
- 11.Мавлонова. О. Тураева Муродов «Педагогика» Уқитувчи 2000-йил
12. Л.Р. Муминова «Ногирон болаларни оилада тарбиялаш» 1996-йил
- 13.К.Х. Мамедов «Рухий ривожланишида нуксон булган уқувчилар
психологияси»
- 14.Тошкент Уқитувчи 1994-йил
- 15.У.Мусурмонова Уқувчининг манавий маданиятини шакллантиришнинг
шакл ва Методи Тошкент «ФАН» 1999-йил 108-бет
16. В.С Рахмонова «Махсус педагогика» Тошкент Г. Гулом 2005-йил
- 17.К.Х.Мамедов А.М. Соатов Р.М. Пулатова «Олигофренопедагогика
асослари» Тошкент Уқитувчи 1994-йил
- 18.Р.М. Пулатова «Махсус мактаб уқувчиларига экологик тарбия
бериш харакат дастури» Тошкент ЖДПИ 2003-й
- 19.Р.М. Пулатова «Махсус педагогика» Тошкент Г. Гулом 2005-йил
- 20.«Мактаб ва хаёт» илмий методик журнали 2005-йил 3,(31) - сон
- 21.«Мактаб ва хаёт» илмий методик журнали 2005-йил 8,(36) – сон
- 23.Д.А. Нуркелдиева «Ривожланишида нуксон булган болалар
диагностикаси» Тошкент 2010-йил
- 24.Э.Гозиев «Хотира Психологияси» 1994-йил
- 25.Т.Ниёзметова «Алохида ёрдамга мухтож болаларни ахлокий рухда
тарбиялаш» Тошкент «Узбекистон» нашриёти
- 26.Н.Нурмухаммедова «Мехнат тарбиясида оиланинг ахамияти ва роли»
Тошкент «Умид» нашриёти 2010-йил
- 27.Э.Гозиев «Тафаккур психологияси» 1996-йил
- 28.Бола ва замон журнали
- 29.К.Хакбердиев «Бола интеллектини устиришда мактаб ва ота оналар
хамкорлиги» Тошкент «Узбекистон»